
Katarina KOMPAN ERZAR, Tomaž ERZAR

Zaporniška skupina za zdravljenje krivic in odpuščanje

Healing the sense of unjustness and promoting forgiveness in a male prison group

POVZETEK

Čeprav so zaporniki izjemno ranljiva skupina, ki je v otroštvu doživela številne krivice in se težko sooča z vsakdanjimi pritiski, se zdravljenju teh krivic posveča malo pozornosti. Rezultati pilotske izvedbe programa za zdravljenje krivic in odpuščanje v mali terapevtski skupini v osrednjem moškem zaporu v Sloveniji so pokazali, da so udeleženci skupine doživeli enako ali več zlorab kot drugi zaporniki in več kot splošna populacija. Prav tako imajo višjo ali enako visoko stopnjo jeze, tesnobe in depresije kot drugi zaporniki in več kot splošna populacija, ter manjšo stopnjo upanja in pripravljenosti na odpuščanje. Doživljajo dve vrsti aktualnih krivic, lažne obtožbe ter izdajo zaupanja, in so zaradi njih zelo prizadeti, četudi je od krivice minilo več let. Rezultati na lestvici odpuščanja pred in po skupini so se razlikovali v predvideni smeri, a ne statistično pomembno. Po skupini so bili udeleženci bolj pripravljeni sprejeti povezavo med preteklimi krivicami in svojo odločitvijo za kriminal. Udeležbo v skupini so ocenili pozitivno. Program za zdravljenje krivic in odpuščanje je obetavna metoda za terapevtsko pomoč zapornikom.

KLJUČNE BESEDE

Zloraba v otroštvu, moški zaporniki, krivica, soočanje s stresom, odpuščanje, skupinska psihoterapija.

ABSTRACT

This study is founded on the proposition that not enough attention is given to the rehabilitation of offenders serving sentences of imprisonment. The results of our pilot study examining the implementation of a group therapy programme for healing past injuries and promoting forgiveness in the central male prison facility in Slovenia showed that members of the group had experienced an equal or greater number of types of childhood abuse than the rest of the prison sample and general population. They also experienced equal or greater levels of anger, anxiety, and depression and had less hope and were less willing to forgive than the rest of the prison sample and general popula-

DOC. DR. KATARINA KOMPAN ERZAR, FAKULTETA ZA PSIHOTERAPEVTSKO ZNANOST UNIVERZE SIGMUNDA FREUDA V LJUBLJANI IN TEOLOŠKA FAKULTETA UNIVERZE V LJUBLJANI, LIA-KATARINA.KOMPAN@GUEST.ARNES.SI

IZR. PROF. DR. TOMAŽ ERZAR, TEOLOŠKA FAKULTETA UNIVERZE V LJUBLJANI; TOMAZ.ERZAR@GUEST.ARNES.SI

tion. It was found that in their current lives the participants often perceive to be treated unfairly and remain deeply hurt, regardless of the time that had elapsed since the unfair incidents. Group participants showed improvements in forgiveness (albeit statistically non-significant) from the pre-test to the post-test. They were more willing than before to accept the possibility of linkage between childhood abuse and their later decision to commit crime, and positively evaluated the programme. The results indicate that the programme for healing past injuries and promoting forgiveness is a promising therapeutic method for the male prison population.

KEY WORDS

Childhood abuse, male offenders, unjustness, coping, forgiveness, group psychotherapy

EXTENDED ABSTRACT

A common factor among delinquent children and young people who turn to crime is frequently exposure to childhood abuse and maltreatment. Research shows that juvenile offenders are more traumatized, less supported by families, less schooled, and less able to cope with social challenges and stress than their non-offending peers (Baglivio et al., 2014). Young offenders are prone to react inappropriately to environmental stress and interpersonal challenges, especially when these challenges are perceived as unfair, undeserved and disrespectful (Rebblon et al., 2012).

One of the coping strategies for dealing with interpersonal stress and unfair treatment is learning to forgive. The hurt person learns to bear the pain and decides not to retaliate against the person responsible for the harm (Strelan & Wojtysiak, 2009). In this process, negative emotions toward the person responsible are transformed into positive ones, regardless of whether or not that person repents (Enright in Fitzgibbons, 2000; McCullough, Worthington in Rachal, 1997). Forgiving the person responsible for the harm does not mean becoming reconciled with that person or condoning and forgetting the harm.

In our study, we posited that practising forgiveness would be especially beneficial to people who were exposed to abuse and injustice during their development and as a result cannot cope efficiently with current stress and unfair treatment (Enright et al., 2016). These individuals are rarely aware of the fact that their destructive and self-destructive behaviour may be a reflection of earlier victimization. Among them are numerous criminal offenders.

The goals of this study were to examine the extent of childhood abuse and maltreatment, and evaluate the prevalence of anger, anxiety, and depression in a group of male prison inmates in the central prison facility in Slovenia. We also explored how group members cope with recent injustice and whether they would be more inclined to use forgiveness as a coping strategy after finishing our in-prison group therapy programme.

Theoretical guidelines for forgiveness therapy for prison inmates were set out by researchers at the University of Wisconsin-Madison (Enright et al., 2016). Following these guidelines, the authors of this study designed a programme for healing past injuries and encouraging forgiveness, focusing on uncovering and emotionally evaluating

the linkage between past victimization and consequent criminality. The basic principles of the programme were as follows:

- to forgive does not mean to condone, forget, pardon or reconcile, one who forgives does it for his own sake and benefits the most;
- the process of forgiving combines the cognitive with the emotional aspect: mere cognitive forgiving is not enough to transform negative emotions;
- forgiveness entails the process and the decision;
- unresolved and unrecognized anger, a consequence of impaired emotion regulation, impedes the process of forgiveness and must be dealt with first;
- facing and bearing the pain of past victimization opens the way to compassion;
- the hurt person is ready to forgive when he no longer fears the person responsible and sees that person as a former victim;
- the hurt person is ready to forgive when his own need to be forgiven is acknowledged.

The programme was divided into four stages:

- uncovering of past injuries, followed by compassionate acceptance of childhood wounds and vulnerabilities;
- facing the injustice or injury done to other people, and recognizing that this is how one makes other people carry one's own pain;
- discovering the need to be forgiven and remembering being forgiven;
- committing to repair the wounds inflicted onto others and deciding to forgive one's offenders.

Each of the the four stages was discussed on several consecutive group meetings, while the main theme of the programme, the transference of past wounds onto others, was introduced at every meeting. The first author conducted the research, and the second author lead the group meetings. This study was part of a larger research project.

Research questions and hypotheses

1. Were the group members exposed to more types of childhood abuse and maltreatment and more severely than other inmates and people in the general population?
 2. Are their scores in anger, anxiety, and depression significantly higher than the scores of other inmates and the general population?
 3. What kind of stress and injustice have group members experienced lately?
 4. Do they in their lives recognize the linkage between childhood victimization and subsequent criminality?
 5. How do they evaluate their progress at the end of the programme?
- Hypothesis 1: The group members rarely use forgiveness as a coping strategy.
Hypothesis 2: There will be an improvement in their readiness to forgive between the pre-test and the post-test.

Sample

The programme was implemented in the period between November 2016 and May 2017. Initially, eleven inmates joined the programme, but only 6 attended most of the 24 one and a half hour meetings. Out of the six participants, three were older than 60, one between 40 and 50, one between 30 and 40, and one was between 20 and 30. Three participants had university degrees, one a high school certificate, another one a secondary level three year training, and one had a primary level education. Except one, who was imprisoned before, this was their first time in prison. Mean time of imprisonment was 2 years (SD= 14.3 months, range= 12 - 48 months). The index offences were rape (2), violence (2), and fraud (3).

Instruments

The Maltreatment and Abuse Chronology of Exposure scale (MACE, Teicher & Parigger, 2015) was used to measure retrospectively ten types of maltreatment during each year of childhood from 1 to 18 years. The Mace provides two scores, multiplicity and severity of exposure (MACE_M, MACE_S).

We used three short forms (SF) of *The Patient Reported Outcome Measurement Information System* (PROMIS) instruments to measure the current level of anger, anxiety, and depression in inmates. Results are reported using a common metric (i.e., a T-score with a mean of 50 and standard deviation of 10) and have been normed to the US population.

The thirty-item Enright Forgiveness Inventory (EFI-30) is a short version of the 60-item Enright Forgiveness Inventory (EFI, Subkoviak et al., 1995), and was used to measure the offence-specific attitude towards the person who was responsible for causing them harm.

The Herth Hope Index, a 12-item measure adapted from the 30-item Herth Hope Scale, was used to measure global and specific aspects of hope (Farran, Herth, & Popovich, 1995).

All these instruments had high levels of internal consistency.

Participants rated the perceived severity of the recent unfair incident by indicating »how deeply were you hurt when the incident occurred«. Participants indicated who hurt them and how long ago the incident occurred, and provided a brief description of the incident.

At the end of the programme two research assistants conducted a semi-structured interview with 5 participants, inquiring as to their satisfaction with the programme and their readiness to link childhood victimization to later criminal activity.

Results

As seen in Table 1, the mean values in the group for anger, anxiety, depression, multiplicity and severity of exposure to childhood abuse were higher than values found in other inmates, while the mean values for hope and forgiveness were lower than values found in other inmates. We found a statistically significant difference only for anxiety, $t(89)=-2.001$, $p=.048$. During the last seven days before the survey, the group members experienced mild levels of anger (52.5-58.6) and moderate levels of anxiety and depression (58.6-64.7). All these scores exceed the scores found in the general population, but only the score for anxiety reached the level of statistical significance (95% CI were 51.51 and 72.52). The mean levels of exposure to childhood abuse and maltreatment (MACE_M and MACE_S) found in the group members were higher than the mean levels in the general population, although they were not statistically significant.

The mean level of recent hurt measured on the scale from 1 to 5 was 4.2 (SD=1.3), indicating a severe pain. Mean time distance from the incident was 67.2 months. Results on forgiveness measure were extremely low ($M=83.86$, $SD=51.55$), when compared to non-offending samples found in other studies (Subkoviak, 1995, Sarinopoulos, 1999; Wu, 2016).

We found an improvement in forgiveness in the group participants between the pre-test and the post-test. The results showed an increase in the expected direction ($M_{pre}=97.40$, $SD=41.22$; $M_{post}=113.40$, $SD=32.83$), with a trend towards significance. The Cohen's d measure of effect size was 0.43, indicating a moderate level of change.

Before the start of the programme, only two participants linked their criminal behaviour to early victimization. At the end of the programme, they were joined by an additional two members. All group members evaluated the group work positively.

Discussion

While our research questions were answered positively, we only partially confirmed the two hypotheses. The group members had higher scores in victimization exposure and negative emotions than the general population and the inmates who participated in the larger survey. Although they were deeply hurt by recent incidents of unfair treatment, the group participants were less inclined than the two comparison groups to use forgiveness. We observed that the reported unfair incidents happened far back in time, in average more than 5 years, which indicates the lingering feelings of anger and resentment. This finding may be interpreted as indirect evidence of the need for forgiveness therapy.

Unless the circumstances of the childhood abuse suffered by some group participants were similar to the kind of criminal activity they engaged in later, for example, sexual abuse leading to illegal production of pornography, they did not link their childhood victimization to subsequent criminal behaviour. The group discussion made them think for the first time about this connection and helped them feel some degree of compassion for the people who hurt them.

Uvod

Številne študije so nedvoumno pokazale, da negativne izkušnje iz otroštva in časa odrasčanja škodljivo vplivajo na vedenje, čustvovanje in razmišljanje ljudi v odrasli dobi (Herrenkohl in dr., 2012; Nurius in dr., 2015). Negativne izkušnje škodujejo otroku tako neposredno kot posredno prek nakopičenega stresa, ki preprečuje, da bi se otrok lahko učinkovito zoperstavil razvojnim izzivom in sledil vrstnikom (Dong in dr., 2004). Raziskovanje zlorab v otroštvu je odkrilo, da se s stopnjo stresa oziroma številom zlorab povečujejo tudi težave in simptomatično vedenje otroka (Finkelhor, Ormrod in Turner, 2007). Čeprav vsaka zloraba in zanemarjanje globoko odmeva v doživljanju otroka, pa je povsem drugače, ali je ta škoda časovno omejena ali pa so se ji pridružile še druge škodljive okoliščine.

Način, kako se otroci, ki so odrasčali v neustreznih razmerah in bili žrtve zlorab ter zanemarjanja, spoprijemajo s stresom in pritiski, je tudi kriminal. Splošna teorija pritiska (*general strain theory*) pojasnjuje, da se posameznik odloči za kriminalno dejanje, ker mu ta v tistem trenutku predstavlja edino možno pot, da se otrese frustracije, ki jo čuti spričo prikrajšanosti in nedosegljivosti družbeno zaželenih ciljev (Agnew, 1992). V zadnji dopolnitvi te teorije njen avtor poudari še eno pomembno plat omenjenih pritiskov, ki vodijo v kriminal, namreč, doživljanje bodočih storilcev, da so ti pritiski krivični, nesorazmerni in v nasprotju s pravili družbe (Agnew, 2013).

Doslej največja raziskava škodljivih izkušenj iz otroštva, imenovana ACE (*Adverse childhood experiences*) je potrdila, da so mladi zaporniki bolj travmatizirani, imajo manj podpore od doma, so manj izobraženi in slabše opremljeni za spoprijemanje s socialnimi izzivi ter stresom kot njihovi nekaznovani vrstniki (Baglivio in dr., 2014). Med pomembnimi posledicami te prikrajšanosti sta tudi slaba regulacija čustev ter negativni pogled nase (Robertson, Daffern in Bucks, 2014). Mladi prestopniki se neustrezno odzivajo na stres v svojem socialnem okolju, še posebej, če doživljajo, da je ta stres posledica krivice ali nepoštenosti (Rebellon in dr., 2012). Takrat se pogosto zatečejo h kriminalu, nasilju ali različnim oblikam odvisnosti.

Način, kako se odrasle osebe v svojih odnosih spoprijemajo s krivicami in stresom, je tudi odpuščanje. Odpuščanje lahko razumemo kot strategijo spoprijemanja s stresom, kjer se prizadeta oseba nauči prenesti bolečino, ki jo povzroča stres oziroma krivično ravnanje, in se ne maščuje storilcu (Strelan in Wojtysiak, 2009). Odpuščanje pomeni, da žrtev preobrne negativna čustva do storilca v pozitivna, na primer v sočutje ali dobronamernost, ne glede na to, ali se storilec zaveda povzročene škode in se je pripravljen spraviti ali prositi za odpuščanje (Enright in Fitzgibbons, 2000; McCullough, Worthington in Rachal, 1997).

Cilj naše raziskave med moškimi zaporniki je bil preučiti, ali zaporniki uporabljajo odpuščanje kot obliko medosebnega reševanja konfliktov in krivic in ali jih je mogoče spodbuditi k odpuščanju s pomočjo terapijskega programa v skupini. Na podlagi dosedanjih raziskav smo domnevali, da so bili tudi zaporniki v osrednjem slovenskem zaporu za moške obsojence v otroštvu izpostavljeni številnim zlorabam in nasilju ter da imajo zaradi tega slabše sposobnosti prenašanja stresa in soočanja s pritiski in krivicami ter posledično večjo stopnjo trenutnih negativnih čustev, zlasti jeze. Prav tako

smo predpostavljali, da boleče doživljajo aktualne krivice in se nanje ne odzovejo z odpuščanjem.

Program odpuščanja

V zaporih povsod po svetu se izvajajo številni programi za pomoč obsojencem, med najpogostejšimi so programi za preprečevanje odvisnosti in obvladovanje jeze (Day in dr., 2006). Toda redki programi imajo za cilj razkrivanje in ovrednotenje otroških izkušenj zapornikov, še bolj redki pa se teh izkušenj lotevajo z vidika krivičnosti in posledic, ki jih imajo take krivične izkušnje za kasnejšo odločitev za kriminalna dejanja (Reavis in dr., 2013). Da bi zapolnili to vrzel, so raziskovalci z univerze v Wisconsinu izdelali teoretično in terapevtsko podlago za terapijo odpuščanja v skupinah zapornikov (Enright in dr., 2016). Na tej podlagi so avtorji oblikovali program, čigar jedro je odkrivanje in čustveno ovrednotenje povezave med preteklimi krivicami ter odločitvijo za kriminal. Program se delno opira na terapevtska modela odpuščanja Roberta Enrighta (2001) ter Everetta Worthingtona (2001; 2003) in je predstavljen v delu *Dolga pot odpuščanja* (Erzar, 2017). Temeljne smernice programa so naslednje:

- pogoj za začetek procesa odpuščanja je pravilno razumevanje odpuščanja: odpuščanje ni pozaba, niti popuščanje storilcu krivice, niti sprava;
- odpuščanje pomeni opustitev negativnih čustev do storilca in izražanje pozitivnih čustev ali dobronamernosti do storilca;
- odpuščanje ima kognitivno in čustveno raven: zgolj kognitivno odpuščanje ni dovolj
- odpuščanje ima številne dobrodejne učinke za odpuščajočega
- odpuščanje je proces in odločitev
- največja ovira za odpuščanje je neprepoznana ali/in nefunkcionalna jeza, kot posledica preteklih krivic in slabe čustvene regulacije
- v procesu odpuščanja se posameznik sooči z bolečino preteklih krivic
- žrtev lahko odpusti, ko se storilca ne boji več in ga vidi kot žrtev krivic
- žrtev lahko odpusti, ko spozna, da je bila tudi sama storilec

Terapevtski model odpuščanja Roberta Enrighta iz univerze v Wisconsinu (Enright, 2012) vsebuje štiri zaporedne faze: razkrivanje jeze, odločitev za odpuščanje, delo odpuščanja in odkrivanje pomena trpljenja ter osvoboditev od čustvene ujetosti. Ta model je pri nas prvič predstavila in vključila v relacijsko družinsko terapijo družinska terapevka in profesorica Mateja Cvetek (Cvetek, 2012). Drugi model, imenovan kratko tudi REACH model, je sestavil profesor Everett Worthington iz Virginije in vsebuje naslednje korake: soočenje z bolečino in odločitev za odpuščanje, pogovor in sočustvovanje s storilcem, delo za odpuščanje, zavezanost drži odpuščanja ter vztrajanje (2003). Ko smo načrtovali naš program v pilotski zaporniški skupini, smo povzeli korake obeh programov v enoten program dela, pri čemer smo korake razporedili v drugačno zaporedje kot onadva. Program se je začel z odkrivanjem preteklih krivic in sočutnim razumevanjem otroškega spopadanja s krivicami. Sledilo je soočenje s krivicami, ki jih posameznik zagreši proti drugim, kadar ne more več nositi svojih stisk. V tretjem koraku so se udeleženci spominjali dogodkov iz svojega življenja, ko jim je je bila krivica, ki so jo povzročili, odpuščena. V zadnjem koraku pa se so zavezali k temu, da povzročeno krivico popravijo in tudi sami poskusijo odpustiti tistim, ki so njih krivično prizadeli.

Vsak od štirih korakov programa je bil predstavljen na več zaporednih srečanjih, medtem ko je bila temeljna tema programa, prenos krivic iz otroštva v odraslost, predstavljena na vsakem srečanju znova. Zaradi občutljive in zaupne vsebine teh spominov je moral voditelj skupine večkrat posvetiti celo srečanje enemu samemu udeležencu ali eni sami krivici, ki je zaznamovala srečanje. Skupino je vodil drugi avtor tega članka, raziskavo pa prvi avtor.

Raziskovalna vprašanja in hipoteze

RV1. Ali se rezultati udeležencev v skupini glede nakopičenosti zlorab v otroštvu in trajanja zlorab razlikujejo od rezultatov drugih zapornikov in splošne populacije?

RV2. Ali se rezultati v skupini pri jezi, tesnobi, depresiji in upanju pomembno razlikujejo od rezultatov drugih zapornikov in splošne populacije?

RV3. Kakšne vrste krivice doživljajo udeleženci skupine v zadnjem času?

RV4. Ali povezujejo krivice v otroštvu s svojo odločitvijo za kriminal?

RV5. Kako ocenjujejo svoje obiskovanje skupine?

H1: Udeleženci skupine se redko poslužujejo odpuščanja kot strategije soočanja s pritiski in stresom.

H2: Rezultati udeležencev skupine pri odpuščanju se pred in po obiskovanju skupine pomembno razlikujejo.

Metoda

1. Vzorec

Program smo izvedli v obdobju jesen 2016-pomlad 2017 v osrednjem slovenskem zaporu na Dobu, vanj se je prostovoljno vključilo 11 obsojencev, končalo pa ga je šest, ki so se redno udeleževali srečanj. Ena oseba je končala obiskovanje skupine zaradi premestitve v strožji oddelek zavora, brez možnosti obiskovanja skupine, dve osebi sta bili predčasno izpuščeni iz zavora, ena oseba je bila premeščena v psihiatrično bolnišnico, ena oseba pa je prenehala z obiskovanjem, ko je dobila redno zaposlitev v zaporu.

Zaradi zaščite identitete smo od udeležencev pridobili le minimalne demografske podatke. Glede na starostne razrede je bila ena oseba med 20 in 30, ena med 30 in 40, ena med 40 in 50 ter tri osebe starejše od 60 let. Trije udeleženci so imeli univerzitetno izobrazbo, eden srednjo šolo, eden poklicno in eden osnovno šolo. Vsi so prvič prestajali kazen zavora, razen enega, ki je bil zaprt drugič. V povprečju so bili v zaporu že dve leti, razpon prestajanja kazni pa je bil od 12 do 48 mesecev. Obsojeni so bili zaradi naslednjih kaznivih dejanj: posilstvo (2), nasilništvo (2), goljufija (3).

2. Postopek

Raziskava je bila del širše študije, v kateri je večje število zapornikov izpolnjevalo anketo o doživljanju krivic in odpuščanju. Udeleženci ankete, ki so predhodno podpisali informirano soglasje, so bili ob zaključku izpolnjevanja povabljeni v skupino. Odzvalo se je 11 zapornikov. Izvedeni program je obsegal 24 tedenskih srečanj po uro in pol v prostorih zaporniške šole. Skupine sta se udeleževala tudi dva strokovna delavca zavoda, ki izvajata programe preprečevanje odvisnosti od drog. Raziskovalci so z udeleženci skupine ob zaključku opravili krajši intervju.

3. Vprašalniki

3.1. Nakopičenost in trajanje zlorab v otroštvu

Za merjenje oblik in stopnje zlorabljenosti in zanemarjanja v času odraščanja od 1. do 18. leta starosti smo uporabili vprašalnik *Maltreatment and Abuse Chronology of Exposure* (MACE, Teicher in Parigger, 2015). Vprašalnik ima 52 postavk in meri 10 vrst zlorabe tako, da lahko izračunamo nakopičenost zlorab (MACE *multiplicity*) in njihovo trajanje (MACE *severity*). Vprašalnik ima odlične rezultate glede zanesljivosti v času (test-retest za nakopičenost $r=.88$, za trajanje $r=.91$, oba $p<.001$) in solidne rezultate glede zanesljivosti pri posameznih oblikah zlorabljenosti (Teicher in Parigger, 2015). V našem celotnem vzorcu ($N=91$) smo za vprašalnik izmerili Cronbachov $\alpha=.82$. Vprašalnik meri naslednje oblike zlorabe: čustveno zanemarjanje, neverbalno čustveno zanemarjanje, fizično nasilje s strani staršev, verbalno nasilje s strani staršev, vrstniško čustveno nasilje, vrstniško fizično nasilje, fizično zanemarjanje, spolna zloraba, opazovanje nasilje med staršema in opazovanje nasilja nad sorojenci.

3.2. Jeza, tesnoba, depresija

Uporabili smo tri skrajšane verzije vprašalnikov, ki so bili razviti v okviru projekta *Patient Reported Outcome Measurement Information System (PROMIS)* in merijo trenutno raven jeze, tesnobe in depresije. Rezultati so zaradi primerljivosti preračunani v enotno mero, in sicer v t-rezultat, ki podobno kot z-rezultat izraža število standardnih odklonov od sredine, a ima srednjo vrednost 50 in standardni odklon 10 in je normiran glede na splošno populacijo v ZDA. Vsi vprašalniki uporabljajo lestvico od 1 do 5 (1 = Nikoli, 2 = Redko, 3 = Včasih, 4 = Pogosto, 5 = Vedno).

Jeza: kratka oblika samoocenjevalnega vprašalnika za jezo (PROMIS Anger SF 5a) meri jezo razpoloženje, razdražljivost, frustriranost, negativno razmišljanje o drugih in napor za obvladovanje jeze v preteklih 7 dneh. Vprašalnik ima 5 postavk, višji rezultat pomeni več jeze. Cronbachov $\alpha=.87$ za celotni vzorec.

Tesnoba: kratka oblika samoocenjevalnega vprašalnika za tesnobo (PROMIS Anxiety SF 7a) ima sedem postavk, ki merijo stopnjo strahu, zaskrbljenosti, pretiranega razburjenja, napetosti, telesnega nelagodja in nemira v zadnjem tednu. Izmerjeni Cronbachov α na celotnem vzorcu je bil .91.

Depresija: uporabljeni kratki vprašalnik PROMIS za depresijo (PROMIS Depression SF 8b) ima 8 postavk, ki merijo negativno razpoloženje in negativni pogled nase v zadnjem tednu. Na našem celotnem vzorcu smo izmerili Cronbachov alpha .94.

3.3. Odpuščanje, prizadetost, upanje

Odpuščanje: uporabili smo na 30 postavk skrajšano obliko izvirnega Enrightovega vprašalnika o odpuščanju (EFI, *Enright Forgiveness Inventory*), ki ima 60 postavk (Subkoviak et al., 1995). Vprašalnik ima tri podlestvice, afekt, vedenje in razmišljanje, vsaka vsebuje 10 postavk, pri čemer nobena ne omenja odpuščanja in ne uporablja glagola 'odpustiti'. Udeleženci so bili naprošeni, da »pomislijo na najbolj nedavno izkušnjo, ko jih je nekdo globoko in krivično prizadel« in nato ocenijo na Likertovi lestvici od 1 (Se sploh ne strinjam) do 6 (Se popolnoma strinjam) svojo držo do te osebe. Postavke zajemajo pozitivna in negativna čustva (»Do te osebe čutim naklonjenost/hlad, toplino«), pozitivno in negativno vedenje (»Pokazal bi prijateljstvo/Izogibal bi se je«) ter pozitivno in negativno razmišljanje o storilcu (»Mislim, da je ta oseba hudobna, dobra«). Skrajšana verzija vprašalnika je bil prvič testirana v neobjavljeni magistrski nalogi (Wu, 2016), izračunani Cronbachov alpha je bil .98. Vprašalnik EFI-30 ne korelira z lestvico socialne zaželenosti (Marlow-Crowne Social Desirability Scale). Na našem vzorcu smo izmerili Cronbachov alpha .97.

Prizadetost: udeleženci so ocenili stopnjo prizadetosti zaradi krivice na lestvici od 1 do 5 (1-Nič, 2-Malo, 3-Nekoliko, 4-Veliko, in 5-Zelo veliko) in opisali, kdo jih je prizadel, kdaj in kaj se je zgodilo.

Upanje: uporabili smo skrajšani vprašalnik z 12 postavkami (izvirni Herthov indeks upanja ima 30 postavk) za merjenje splošne in osebne pozitivne življenjske usmerjenosti (*Hearth Hope Index*, Farran, Herth in Popovich, 1995). Avtorji navajajo Cronbachov alpha količnik zanesljivosti .97, in test-retest količnik za obdobje dveh tednov .91. Primer postavke je »Imam veliko notranjo moč«, lestvica pa od 1 do 4 (Se sploh ne strinjam, Se ne strinjam, Se strinjam, Se zelo strinjam). Cronbachov alpha je bil v našem vzorcu dovolj visok (.87).

3.4. Intervju.

S petimi udeleženci skupine smo ob koncu programa izvedli polstrukturirani intervju. Vprašanja so se dotikala dela v skupini, doživljanja preteklih krivic ter povezanosti teh krivic z odločitvijo za kriminal.

Rezultati

Navajamo samo rezultate povezane z udeleženci skupine in potekom dela v skupini.

Tabela 1. Srednje vrednosti, standardni odklon in statistična pomembnost razlike pri merjenih spremenljivkah v skupini in širšem zaporniškem vzorcu

	Ostali (N=84)		Skupina (n=7)		P
	M	SD	M	SD	
Jeza	50.24	11.01	55.13	10.43	nsp
Tesnoba	54.40	9.54	62.01	11.36	0.048
Depresija	53.80	10.18	59.60	11.05	nsp
Upanje	38.57	7.27	36.86	8.93	nsp
Prizadetost	4.00	1.22	4.14	1.21	nsp
Odpuščanje	95.28	34.52	83.86	51.55	nsp
MACE nakopičenost	2.49	2.61	3.14	3.53	nsp
MACE_trajanje	22.70	18.36	26.29	25.25	nsp

Opomba. MACE – Maltreatment and Abuse Chronology of Exposure, nsp – ni statistično pomemben

Kot je razvidno iz Tabele 1, srednje vrednosti za jezo, tesnobo, depresijo, prizadetost ter nakopičenost in trajanje zlorab v skupini presegajo vrednosti pri širšem vzorcu, medtem ko so pri upanju in odpuščanju manjše od srednjih vrednosti širšega vzorca. Statistično pomembna je le razlika pri vrednostih za tesnobo, $t(89)=-2.001$, $p=.048$. V tednu pred anketiranjem so udeleženci skupine doživljali blago raven jeze (52.5 do 58.6) ter srednjo raven tesnobe in depresije (58.6 do 64.7). Raven smo določili v skladu z merili APA (2013a; 2013b) ter merili objavljenimi v članku Amtmanna in avtorjev (2014). Srednje vrednosti za jezo, tesnobo in depresijo presegajo vrednosti v splošni populaciji, pri tesnobi je razlika tudi statistično pomembna (95% CI za tesnobo sta 51.51 in 72.52).

Srednji vrednosti na lestvicah nakopičenosti zlorab in trajanja zlorab (MACE_M in MACE_S) pri udeležencih skupine se v pričakovani smeri razlikujeta od tistih v splošni populaciji, čeprav zaradi majhnosti vzorca ne dosegata statistične pomembnosti. Nakopičenost zlorab v splošni populaciji po Teicherju in Parigerrjevi (2015) ima srednjo vrednost 1.53 (SD=1.94), v skupini pa 3.14 (SD=3.27). Trajanje zlorab v splošni populaciji ima srednjo vrednost 18.10 (SD=13.61), v skupini 26.28 (SD=23.37). Tabela 2 kaže nakopičenost zlorab pri udeležencih skupine glede na vrsto zlorabe.

Tabela 2. Nakopičenost oblik zlorabe v otroštvu pri udeležencih skupine

Oblika zlorabe	N	Brez	1 oblika	2 obliki	3 ali več oblik
Spolna zloraba	7	6	-	-	1
Verbalno nasilje s strani staršev	7	4	-	1	2
Neverbalna zloraba s strani staršev	7	2	-	2	3
Fizično nasilje s strani staršev	7	3	1	-	3
Opazovanje nasilja med staršema	7	4	-	2	1
Opazovanje nasilja nad sorojenci	7	5	2	-	-
Vrstniško čustveno nasilje	7	1	2	1	3
Vrstniško fizično nasilje	7	4	-	2	1
Čustveno zanemarjanje	7	2	-	5	-
Fizično zanemarjanje	7	7	-	-	-

Naša naslednje raziskovalno vprašanje je bilo, kako zaporniki v skupini prenašajo aktualne krivice in ali se pri premagovanju stresa, ki ga povzročajo te krivice, poslužujejo strategije odpuščanja. Povprečni čas od krivice, ki so jo opisali, je bil 67.2 meseca. Srednja vrednosti prizadetosti na lestvici od 1-5 je bila 4.2 (SD=1.3), kar nakazuje veliko prizadetost. Rezultat na vprašalniku odpuščanja je bil v primerjavi s povprečji v nezaporniških vzorcih, ki jih navajajo drugi avtorji (Subkoviak, 1995, Sarinopoulos, 1999; Wu, 2016), zelo nizek ($M=83.86$, $SD=51.55$), kar delno potrjuje našo hipotezo 1. Velikost standardnega odklona opozarja na to, da so bili rezultati zelo razpršeni. Vrste krivic, ki jih navajajo udeleženci skupine, so bile v treh primerih lažna obtožba, v nadaljnjih treh izdaja zaupanja.

Glede spremembe pri odpuščanju pred in po obiskovanju skupine smo postavili hipotezo, da bo ta sprememba pozitivna in pomembna. Rezultat pre-post merjenja odpuščanja ($N=5$) pokaže razliko v predvideni smeri ($M_{pre}=97.40$, $SD=41.22$; $M_{post}=113.40$, $SD=32.83$), toda zaradi majhnosti vzorca ta ni statistično pomembna. Mera učinka, izmerjena s Cohenovim d je 0.43, kar predstavlja zmeren učinek. Hipoteza 2 je bila zato le delno potrjena.

Od 7 udeležencev sta samo dva pred obiskovanjem skupine povezovala krivice, ki sta jih doživela v času odraščanja, s svojo odločitvijo za kriminal. Prvi pravi, da je potem postal še bolj uporniški in je imel izbruhe jeze. Drugi, da si zaradi spolne zlorabe ni mogel urediti življenja kot vrstniki in da je nadaljeval s kaznivimi dejanji (posredovanje pornografskega materiala mladoletnim osebam, večje in manjše tatvine). Po obiskovanju skupine sta to možnost dopustila še dva zapornika. Prvi pravi, da zaradi odsotnosti staršev v domači družini ni dobil dovolj topline, kar ga je verjetno zaznamovalo. Drugi pravi, da je šele sedaj spoznal, da je bilo njegovo odraščanje polno krivic, ki bi lahko vplivale na njegove burne in pretirane reakcije do ljudi, ki se do njega vedejo nepošteno.

Vsi udeleženci skupine so v intervjuju svoje obiskovanje ocenili pozitivno, izpostavili so sproščeno vzdušje v skupini, zanimive teme, nova spoznanja glede preteklih krivic, drugačen pogled nase, možnost poglobljanja v svoje življenje, pozitivno energijo voditeljev skupine ter dejstvo, da jim je obiskovanje skupine olajšalo njihovo prestajanje kazni.

Diskusija

Rezultati v anketi so pokazali, da imajo udeleženci skupine višje srednje vrednosti kot drugi zaporniki in splošna populacija na lestvicah jeze, tesnobe, depresije, prizadetosti, nakopičenosti zlorab v otroštvu ter trajanje zlorab v otroštvu ter nižje vrednosti na lestvici upanja in odpuščanja. Statistično pomembnost je imela samo razlika pri tesnobi, in sicer tako v primerjavi s širšim zaporniškim vzorcem kot s splošno populacijo. Podobne rezultate so odkrile številne tuje raziskave moške zaporniške populacije. Zaporniki so bili v otroštvu in odraščanju bolj izpostavljeni zlorabam in zanemarjanju (Baglivio in dr., 2014), imajo slabše sposobnosti za spoprijemanje s stresom in krivicami (Robertson in dr., 2014), so bolj izpostavljeni duševnim motnjam (Day in dr., 2008) ter imajo slabšo sposobnost sočustvovanja kot splošna populacija (Jolliffe in Farrington, 2004).

Naša raziskava je poleg tega ugotovila, da so udeleženci skupine zelo prizadeti zaradi krivic, ki jih trenutno doživljajo, in da se v primerjavi s splošno populacijo redko poslužujejo odpuščanja. To povezavo med prizadetostjo, jezo ter manjšo pripravljenost za odpuščanje so izpostavile številne študije o medosebnem odpuščanju, tako v splošni populaciji (McCullough, 2000; Strelan in Wojtysiak, 2009) kot med prestopniki (Day in dr., 2008; Gerlsma in Lugtmeyer, 2016). Kdor je zaradi krivice še vedno jezen in prizadet, ali pa postane jezen, ko se spominja krivice, je seveda manj pripravljen, da osebo, ki ga je prizadela, vidi v dobri luči. Ob tem je zanimivo, da so zaporniki med trenutnimi krivicami navajali dogodke, ki so segali daleč nazaj, v povprečju več kot 5 let, kar na svoj način kaže, da so poleg aktualnih krivic obremenjeni tudi s preteklimi krivicami, čeprav to niso vedno krivice iz otroštva.

Visoka stopnja negativnih čustev v tej populaciji bi tako lahko bila rezultat treh skupin dejavnikov: a) aktualne stiske, b) težave in krivice, ki so se jim zgodile zaradi kriminalnega vedenja, sojenja in obsodbe, ter c) slaba čustvena regulacija kot posledica nakopičenih negativnih izkušenj v otroštvu. Med aktualnimi krivicami je treba posebej izpostaviti krivice, povezane s sojenjem in obsodbo. Dva od udeležencev sta svoje dejanje ves čas zanikala in s tem pogosto spodbudila tudi pri drugih udeležencih razmišlja-

nje, da so žrtve sodnega sistema in da se jim godi krivica. To občutje je včasih postalo v skupini prevladujoče in je zahtevalo sočutno obravnavo, ne glede na to, da bi ga lahko upravičeno razumeli kot izogibanje odgovornosti in odvrčanje od drugih krivic.

Zaporniki načeloma niso povezovali krivic, ki so se jim zgodile v otroštvu, s svojo odločitvijo za kriminal, razen če so bile okoliščine ene in druge situacije podobne ali enake, kot na primer, ko je spolna zloraba vodila k razširjanju pornografije. O tej povezavi so začeli razmišljati šele v skupini; spoznanje, da so nakopičene krivice in zlorabe v otroštvu in času odrasčanja lahko prispevale k njihovi odločitvi za kriminal, je bilo zanje povsem novo. Ob tem bi morali prevzeti tudi drugačen, bolj sočuten pogled nase, kakor so ga bili vajeni doslej. Ta vidik je v intervjuju omenil samo eden od udeležencev, kar nakazuje, da gre za počasen in dolgotrajen proces (Armour in Sliva, 2016).

Novost naše raziskave je bila izvedba pilotske 24 tedenske skupine za zdravljenje krivic in odpuščanje, ki je pokazala na pozitivno razliko v pripravljenosti na odpuščanje med začetkom in zaključkom skupine. Sočutna obravnavo krivic, ki so jih doživeli med odrasčanjem, in pa spoznanje o povezanosti med doživetimi krivicami in povzročenimi krivicami sta najverjetneje prispevala k temu, da so tudi sam začeli gledati na ljudi, ki so prizadeli njih, bolj prizanesljivo in sočutno. Udeleženci so v intervjujih izpostavili več elementov, ki bi jih lahko imeli za pomembne dejavnike te spremembe: dobro vzdušje v skupini, zanimive teme, možnost poglobljanja v svoje življenje in pretekle krivice, drugačen pogled nase ter vodenje skupine. Ti rezultati raziskave nakazujejo, da bi lahko bil program odpuščanja uspešen tudi pri nekriminalnih oblikah soočanja s stresom in krivicami.

Med omejitvami naše študije je gotovo največja ta, da ne moremo povsem izključiti možnosti, da so se zaporniki udeleževali skupine tudi iz razlogov skrajšanja kazni oziroma dajanja vtisa o vzornem vedenju. K temu so najverjetneje pripomogli tudi nedokončani sodni postopki, ki so se v dveh primerih iztekli v prid obojencema. Tako so se v obravnavo preteklih krivic ves čas poteka dela v skupini vpletale vsebine povezane z aktualnimi krivicami in kritiko pravosodja. Druga velika omejitev študije je majhnost vzorca in odsotnost kontrolne skupine. To bi bila naloga nadaljnjega raziskovanja.

Sklep

Raziskava daje dober vpogled v obremenjenost s preteklostjo, sedanje doživljanje ter sposobnosti zapornikov za soočanje s trenutnimi težavami, pritiski in krivicami. Prav tako nakazuje, da je oblikovanje majhnih, vodenih skupin, katerih cilj je odkriti morebitno povezanost med preteklimi krivicami ter odločitvijo za kriminal, lahko dobra metoda za spodbujanje odpuščanja kot strategije soočanja s sedanjimi krivicami, pritiski in medosebnim stresom.

Literatura

- Agnew, R. (1992). Foundation for a General Strain Theory of Crime and Delinquency. *Criminology*, 30, 47–87.
- Agnew, R. (2013). When criminal coping is likely: An extension of general strain theory. *Deviant Behavior*, 34(8), 653–670.
- American Psychiatric Association (2013a). Online Assessment Measures. https://www.psychiatry.org/File%20Library/Psychiatrists/Practice/DSM/APA_DSM5_Level-2-Anxiety-Adult.pdf
- American Psychiatric Association (2013b). Online Assessment Measures. https://www.psychiatry.org/File%20Library/Psychiatrists/Practice/DSM/APA_DSM5_Level-2-Anger-Adult.pdf
- Amtmann, D., Kim, J., Chung, H., Bamer, A. M., Askew, R. L., Wu, S., Cook, K. F. in Johnson, K. L. (2014). Comparing CESD-10, PHQ-9, and PROMIS depression instruments in individuals with multiple sclerosis. *Rehabilitation Psychology*, 59(2), 220–229.
- Armour, M. in Sliva, S. (2016). How does it work? Mechanisms of action in an in-prison restorative justice program. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 1–26.
- Aseltine, R., Gore, S. in Gordon, J. (2000). Life Stress, Anger and Anxiety, and Delinquency: An Empirical Test of General Strain Theory. *Journal of Health and Social Behavior*, 41(3), 256–275.
- Baglivio, M. T., Epps, N., Swartz, K., Huq, M. S., Sheer, A. in Hardt, N. S. (2014). The prevalence of adverse childhood experiences (ACE) in the lives of juvenile offenders. *Journal of Juvenile Justice*, 3, 1–23.
- Cvetek, M. (2012). Čustveno odpuščanje v medsebojnih odnosih. *Bogoslovni vestnik*, 72, 281–295.
- Day, A., Bryan, J., Davey, L. in Casey, S. (2006). The process of change in offender rehabilitation programs. *Psychology, Crime and Law*, 12, 473–487.
- Day, A., Gerace, A., Wilson, C. in Howells, K. (2008). Promoting forgiveness in violent offenders: A more positive approach to offender rehabilitation. *Aggression and Violent Behavior*, 13, 195–200.
- Dong, M., Anda, R. F., Felitti, V. J., Dube, S. R., Williamson, D. F., Thompson, T. J., Loo, C. M. in Giles, W. H. (2004). The interrelatedness of multiple forms of childhood abuse, neglect, and household dysfunction. *Child Abuse and Neglect*, 28(7), 771–84.
- Enright, R. (2001/2017). Odpuščanje je odločitev: korak za korakom se rešite jeze in si povrnite upanje [Forgiveness is a Choice]. Celje - Ljubljana: Celjska Mohorjeva družba in Društvo Mohorjeva družba.
- Enright, R. (2012). *The Forgiving Life. A Pathway to Overcoming Resentment and Creating a Legacy of Love*. Washington: American Psychological Association.
- Enright, R., Erzar, T., Gambaro, M., Komoski, M. C., O'Boyle, J., Reed, G., Song, J., Teslik, M., Wollner, B., Yao, Z. in Yu, L. (2016). Proposing Forgiveness Therapy for those in Prison: An Intervention Strategy for Reducing Anger and Promoting Psychological Health. *Journal of Forensic Psychology*, 1, 116.
- Enright, R. D. in Fitzgibbons, R. P. (2000). *Helping clients forgive: An empirical guide for resolving anger and restoring hope*. Washington, DC: American Psychological Association.

- Enright, R. D. in Fitzgibbons, R. P. (2000). The process model of forgiveness therapy. V Robert D. Enright in Richard P. Fitzgibbons (ur.), *Helping clients forgive: An empirical guide for resolving anger and restoring hope* (str. 65–88). Washington DC: American Psychological Association.
- Erzar, T. (2017). Dolga pot odpuščanja [A Long Way to Forgiveness]. Ljubljana: Družina.
- Farran, C. J., Herth, K. A. in Popovich, J. M. (1995). *Hope and hopelessness: Critical clinical constructs*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Finkelhor, D., Ormrod, R. K., & Turner, H. A. (2007). Polyvictimization: A neglected component in child victimization trauma. *Child Abuse and Neglect*, 31, 7–26.
- Gerlsma, C. in Lugtmeyer, V. (2016). Offense Type as Determinant of Revenge and Forgiveness After Victimization: Adolescents' Responses to Injustice and Aggression. *Journal of School Violence*, 16, 1–12.
- Herrenkohl, T., Klika, J. B., Herrenkohl, R. C., Russo, M. J. in Dee, T. (2012). A prospective investigation of the relationship between child maltreatment and indicators of adult psychological well-being. *Violence and Victims*, 27(5), 764–76.
- Jolliffe, D. in Farrington, D. P. (2004). Empathy and offending: A systematic review and meta-analysis. *Aggression and Violent Behavior*, 9, 441–476.
- McCullough, M. E. (2000). Forgiveness as a human strength: Theory, measurement, and links to well-being. *Journal of Social and Clinical Psychology*, 19(1), 43–55.
- McCullough, M. E., Worthington, E. L. in Rachal, K. C. (1997). Interpersonal forgiving in close relationships. *Journal of Personality and Social Psychology*, 73, 321–336.
- Nurius, P. S., Green, S., Logan-Greene, P. in Borja, S. (2015). Life Course Pathways of Adverse Childhood Experiences Toward Adult Psychological Well-Being: A Stress Process Analysis. *Child Abuse and Neglect*, 45, 143–153.
- Reavis, J. A., Looman, J., Franco, K. A., & Rojas, B. (2013). Adverse Childhood Experiences and Adult Criminality: How Long Must We Live before We Possess Our Own Lives? *The Permanente Journal*, 17(2), 44–48.
- Rebellon, C. J., Manasse, M. E., Van Gundy, K. T. in Cohn, E. S. (2012). Perceived Injustice and Delinquency: A Test of General Strain Theory. *Journal of Criminal Justice*, 40(3), 230–237.
- Robertson, T., Daffern, M. in Bucks, R. S. (2014). Maladaptive emotion regulation and aggression in adult offenders. *Psychology, Crime and Law*, 20(10), 933–954.
- Strelan, P. in Wojtysiak, N. (2009), Strategies for Coping With Interpersonal Hurt: Preliminary Evidence for the Relationship Between Coping and Forgiveness. *Counseling and Values*, 53, 97–111.
- Subkoviak, M. J., Enright, R. D., Wu, C. R., Gassin, E. A., Freedman, S., Olson, L. M. in Sarinopoulos, I. C. (1995). Measuring interpersonal forgiveness in late adolescence and middle adulthood. *Journal of Adolescence*, 18, 641–655.
- Teicher, M. H. & Parriger, A. (2015). The 'Maltreatment and Abuse Chronology of Exposure' (MACE) Scale for the Retrospective Assessment of Abuse and Neglect During Development. *PLoS One*, 10(2), e0117423.
- Worthington, E. L. (2001). *Five steps to forgiveness: The art and science of forgiving*. New York: Crown.
- Worthington, E. L. (2003). *Forgiving and Reconciling: Bridges to Wholeness and Hope*. Downers Grove (IL): InterVarsity Press.
- Wu, P. (2016). *Forgiveness towards parents in Chinese families: the influence of filial piety and attribution of responsibility*. University of Wisconsin-Madison: magistrsko delo.